

MAGYAR NYELVŐR

141. ÉVF.

*

2017. ÁPRILIS–JÚNIUS

*

2. SZÁM

Arany János emlékére

„Élő mesterünk” – diszkurzusban Arany János nyelvi világával

Arany János helye a magyar irodalom, nyelv és kultúra történetében valóban kivételes, összetett. Hatása ma is kiemelkedő, a magyar kultúrában azon kevesek közé tartozik, akiknek egyes mondatai, szövegrészei szállóigévé lettek, akiknek egyes nyelvi alkotásai vagy azok részletei a kultúra általánosan ismert részeivé, összevegeivé váltak.

Arany élő jelenléte a magyar kultúrában a Toldi megjelenése óta töretlen, jóllehet nem azonos jellegű. Epikus költészete folyamatosan közismert, lírája, kivált az 1850-es években írt versei inkább az 1970-es évek elejétől váltak az életmű elismert részévé, bár a Nyugat költői már indulásukkor is tisztában voltak ez utóbbi jelentőségével, és a kései Babits vagy József Attila föl is idézi ezt saját verseiben. Európai igényű és szintű irodalomkritikusi és lapszerkesztői tevékenysége Arany számára is fájón sikertelen, visszhangtalan maradt. A magyar nyelvről, nyelvhelyességi kérdésekről folyó vitákba többször bekapcsolódott, írásait, így a szórendről szólókat később is fölidézték a grammatikai kutatásokban, nyelvhelyességi állásfoglalásai az elmúlt évtizedekben is érvelési alapul szolgáltak. A Magyar Nyelvőr megalapítását, elindítását segítette, fontosnak és szükségesnek tartotta, még ha később idegenkedett is annak első korszakbeli túlzó ortológijától. Befogadta, megértette a magyar irodalmi múltat részleteiben is, miképp kiválóan ismerte a világirodalom jelentős alkotásait és irányzatait. Nagy tájékozottság és erős reflexivitás jellemezte teljes életében, akár a világtól elzárva, küzdelmes viszonyok között is (miképp például Kazinczy). A Magyar Tudományos Akadémia titoknoki (főtitkári) feladatát nehéz időszakban látta el, kiemelkedő eredményességgel.

Arany elhívott költő volt, a protestáns etika elkötelezettje a magyar polgárosodás, kapitalizálódás és modernizáció kezdeti, átmeneti korszakában. A forradalom előtti jövőre vonatkozó várakozás óvatosan bizakodó világlátást engedett Aranynak, az elhívottság teljesíthetőségének a reményével. 1849 után a jövő biztató elvárása illúzióknak bizonyult számára, de az elbizonytalanodás közben sem adta föl az etikus világlátás megvalósíthatóságának eszméjét, józansága mellett sem.

Arany legalább négy különböző költői nyelvváltozatot dolgozott ki alkotói tevékenysége során. E költői nyelvek a klasszikus és klasszicista retorikai,

művészi hagyomány és a népnyelv, népköltészet összehangolásából indultak ki, legtökéletesebben a Toldiban. Innen jutott el az 1850-es években írt lírai verseinek más, a hagyományok jó részét már elhagyó, újjító nyelvezetéhez, majd a balladák különleges retorizáltságához, illetve az Ószikék összegző lírai beszédmódjához. Bármelyik változatot tekintjük is, olyan nyelvezettel kerül beszédbe az olvasó, amely ma is egyfajta történeti szintézist és egyúttal élő, befogadható tökéletességet jelent az ezredforduló után is. Költői és literátusi, nyelvalkotó nagyságát nem csökkenti életművének esetenkénti egyenetlensége.

Egykori szellemi támogatóját születésének kétszázadik évfordulóján a Magyar Nyelvőr négy tanulmánnyal idézi meg, költeményeinek élő diszkurzusába belépve. A tanulmányok közül kettő az 1850-es évek lírai korszakára összpontosít, hiszen az ekkor elsőként a magyar irodalomban megjelenő modernség poétikája korszakhatár, hatása a költészetben folyamatos azóta is. A harmadik írás a Toldi estéje képiségét elemzi. A negyedik pedig Arany verseinek válogatásából készült német műfordításkötetet mutatja be, és aligha lehet kellően kiemelni Arany más nyelvű recepciójának megtörténtét, annak elemzését. A leírások mind stilisztikai, poétikai jellegűek, a nyelvtudományi alapozásban funkcionális, kognitív, tágabban hermeneutikai keretben. Nem véletlen, hogy mindegyik tanulmány a lírai versekről szól, még részben a Toldi estéje esetében is – Németh G. Béla Arany-értelmezésének egyik fő megállapítását erősítve: Arany egész életműve lírai jellegű.

Tolcsvai Nagy Gábor